

Prostorske strukture v avtobiografskih delih jugoslovanskih pisateljic 20. in 30. let 20. stoletja*

ANNA BODROVA

Department of Slavic Philology, Faculty of Philology, St. Petersburg State University,
11 University Embankment, RU-199034 St. Petersburg
E-mail: a.bodrova@spbu.ru

(Received: 27 August 2019; accepted: 12 November 2019)

Članek se osredotoča na štiri avtobiografska dela. To sta dve avtobiografiji, ki sta ju približno istočasno ustvarili pisateljici slovenskega rodu v starosti 42 let. V slovenščini napisano delo *Moja pota* Marije Kmet (1891–1974) je bilo objavljeno leta 1933. V nemščini leta 1931 ustvarjena avtobiografija *Ein Mensch wird... Aus Kindheit und Jugend von Alma M. Karlin* [Človek nastane... Iz otroštva in mladosti Alme M. Karlin] Alme Karlin (1889–1950) je leta 2010 izšla v slovenskem prevodu pod naslovom *Sama: Iz otroštva in mladosti*, nemška izdaja pa se je pojavila šele leta 2018 (KARLIN 2018). Obe besedili kažeta v skladu s pogojem avtobiografskega sporazuma po Lejeunu istovetnost avtorice, pripovedovalke in literarne osebe (LEJEUNE 1996: 27).

Članek obravnava tudi v hrvaščini napisani avtobiografski roman *Kamen na cesti* (1937) hrvaške pisateljice Marije Jurić Zagorke (1873–1957) in avtobiografsko povest *Moja prijateljica*, ki jo je 1920 v slovenščini ustvarila Zofka Kveder (1878–1926).

Zagorka z bralcem sklene fiksijsko (romanopisno) pogodbo tako, da je ime glavne literarne osebe (Mirjana) izmišljeno in ni enako imenu avtorice in pripovedovalke, torej formalne istovetnosti treh instanc (avtorice, pripovedovalke, literarne osebe) ni, vendar dejstva iz življenja lika sovpadajo z življenjepisom pisateljice, zato lahko to delo štejemo za avtobiografski roman. V avtobiografskem romanu kot tudi v avtobiografiji je glavni poudarek na zgodovini oblikovanja osebnosti (glej Lejeunovo opredelitev – LEJEUNE 1975: 138), vendar za razliko od avtobiografije po zakonih romanopisja (fiksijskega žanra), ki omogoča doseči večjo distanco do lastne izkušnje, pripovedovanje poteka v tretji osebi, realna imena so spremenjena.

Formalne istovetnosti avtorice, pripovedovalke, literarne osebe ne zasledimo niti v povesti Zofke Kveder – izmišljeni lik Lenka v prvi osebi opisuje svojo otroštvo in mladost. Delo ima okvirno zgodbo, ki jo uvaja pripovedovalka. Ta naj bi imela zgodaj umrlo prijateljico, ki ji je pred smrtjo pripovedovala o svojih otroških

* Pisanje članka je omogočila podpora fundacije Alexandra von Humboldta.

letih. Tako sta v besedilu prisotni dve prvoosebni pripovedovalki: na začetku in na koncu je to pripovedovalka, ki se nanaša na avtorico Zofko Kveder, glavno zgodbo pa posreduje pripovedovalka z imenom Lenka. Pri tem raziskovalci (na primer Katja Mihurko Poniž) trdijo, da gre za avtobiografsko delo, v katerem je Z. Kveder opisala svoje nesrečno otroštvo (MIHURKO PONIŽ 2003, MIHURKO PONIŽ 2013).

Pri preučevanju avtobiografskih besedil se moramo neizogibno ukvarjati s tako imenovano zunajbesedilno resničnostjo, z biografijami pisateljic. Življenja teh štirih avtoric, rojenih v Avstro-Ogrski, so bila različna: nemško govoreča Slovenka Alma Karlin je potovala okrog sveta, prva poklicna slovenska pisateljica Zofka Kveder je delala kot urednica različnih revij, živela v različnih mestih, pisala v treh jezikih (slovenskem, hrvaškem in nemškem), Slovenka Marija Kmet je vse življenje delala kot učiteljica, Marija Jurić Zagorka je bila na Hrvaškem najbolj brana pisateljica svojega časa in je postala prva hrvaška novinarka. Pri tem imajo njihove avtobiografske izkušnje, ki se odražajo v besedilih, veliko skupnih značilnosti.

V članku bo osnovni poudarek na prostorskih strukturah avtobiografskih del. Vendar pri analizi besedila težko spregledamo kategorijo časa. Čas lahko štejemo za četrto dimenzijo prostora, prostor se razvija v času. O tej povezavi je razmišljal Mihail M. Bahtin in, kot je znano, v literarno vedo uvedel pojem »kronotop«.

V avtobiografijah obstajajo specifični prostorsko-časovni odnosi: zgodovina oblikovanja osebnosti (biografski čas) je pogosto povezana s širitvijo prostora. Najprej avtobiografski lik zaznava le prostor sobe (na primer svoje otroške sobe), nato celotne hiše. Naredi različne izlete, pogosto je v avtobiografijah opisan prostor izobraževalnih ustanov. Z odraščanjem se širijo in množijo tudi prostori. Avtobiografska besedila pogosto vsebujejo različne časovne ravni (dihotomija preteklost : sedanost), spomini se prenašajo iz prostora sedanosti v prostor v preteklosti.

Omeniti velja, da Bahtin v naslovu svojega dela uporablja pojem »čas« ločeno in rabi izraz »kronotop« kot sinonim za prostor: »Oblike časa in kronotop v romanu« (BAHTIN 1975: 234–407).

»Ob vsej tej „neločljivosti“ in „zlitju“ prostora in časa je možna njuna pogojna ločitev v procesu raziskovanja umetniškega sveta« – v svoji disertaciji *Umetniški prostor kot podlaga za interpretacijo umetniškega sveta* poudarja Raisa A. Tkačeva (TKAČEVA 2002).

Prostor kot samostojno kategorijo preučujejo Jurij M. Lotman, Vladimir N. Toporov, Dmitrij N. Zamjatin, Gaston Bachelard in drugi (LOTMAN 1992, TOPOROV 1995, ZAMJATIN 2000, BACHELARD 2004).

V literarnem delu ima prostor lahko različne oblike: resnični : izmišljeni, odprti : zaprti (to dihotomijo lahko zožimo do opozicije pokrajina [vključno z urbano] : notranost), svoj : tuj, dinamični : statični, psihološki, socialni itd.

Kategorijo prostora z vidika študij spola obravnava nemška raziskovalka N. Würzbach v knjigi *Prostorska izkušnja klasične moderne. Veliko mesto, potovanje, čustveno dožemanje in spol v angleških pripovednih besedilih* (WÜRZBACH 2006).

Avtobiografski način pripovedovanja je v štirih obravnavanih delih določil prostorske strukture besedil, v katerih zasledimo dihotomijo individualno : kolektivno. Ob vsej enkratnosti vsake človeške biografije vse življenjske poti razkrivajo

podobne razvojne stopnje, kar odraža kategorija prostora. Po eni strani so v mnogih avtobiografijah prisotni tako imenovani *locus communis* (rojstna hiša, dom, šola, prostori za otroške igre in sprehode, delovno mesto), po drugi strani pa je geografija gibanj v različnih prostorih vedno edinstvena.

Z odraščanjem so se prostori Alme Karlin, Marije Kmet, Lenke in Mirjane širili – iz rojstne hiše v veliki svet, v majhna in velika mesta. A. Karlin leta 1908 odpotuje iz provincialnega Celja za 6 let v London, kjer študira tuje jezike in dela v prevajalski agenciji. Njena avtobiografija se konča leta 1919, in sicer z odhodom na osemletno pot okrog sveta.

Marija Kmet, rojena v Št. Lovrencu ob Temenici na Dolenjskem, je študirala v Mariboru in Ljubljani, živela 9 let (1910–1919) v cesarskem Trstu, takrat edinem avstrijskem pristanišču, ki je veljalo za biser avstroogrške riviere. Pripovedovanje avtobiografije se konča leta 1920, ko se je M. Kmet v starosti 29 let upokojila in, po njenih besedah, našla mir v svoji veri v Boga.

Življenjepisa Marije Jurić Zagorke in njene literarne osebe Mirjane sta si zelo podobna. Zagorka se je rodila v vasi Negovec v zelo premožni družini, njen oče je bil upravitelj posestva barona Raucha. Bodoča pisateljica, ki se je šolala v Varaždinu in Zagrebu, je morala študij zaradi težav v družini zapustiti in se poročiti z madžarskim uradnikom. Vendar je Zagorka po treh letih nesrečnega zakona od moža pobegnila v Zagreb in se pozneje od njega ločila. Mirjana se je tudi rodila na posestvu, v otroštvu je trpela ne zaradi revščine kot na primer Marija Kmet, temveč zaradi neskončnih prepиров svojih staršev. Omeniti velja, da je v biografijah Mirjane in Marije Zagorke opaziti bistveno razliko: pisateljica je živela 84 let (v času pisanja romana je bila stara 64 let), njena junakinja pa je naredila samomor. Zanimivo je, da je roman *Kamen na cesti* edino Zagorkino delo s tragičnim koncem.

Zofka Kveder se je rodila v Ljubljani v revni disfunkcionalni družini, njen oče je bil alkoholik, tepel je ženo in otroke. Z. Kveder je morala trpeti preklinjanje in pretepe obeh staršev. Družina se je pogosto selila. Pisateljčino otroštvo je v glavnem potekalo v občini Loški potok, pozneje pa so jo poslali v uršulinsko šolo v Ljubljani. Pisateljica se je precej zgodaj osamosvojila in zapustila družino: sprva je delala kot pisarka v Kočevju, nato pa se je preselila v Ljubljano, kjer je začela ustvarjati prva literarna dela. Poročena je bila dvakrat, in sicer s hrvaškim pesnikom in zdravnikom Vladimirjem Jelovškom (1879–1931) ter s hrvaškim politikom Jurajem Demetrovičem (1885–1945). Imela je 3 hčerke. Pisateljica je živela v Pragi in Zagrebu, krajši čas tudi v Trstu, Bernu in drugih mestih. Izkušnje življenja v velikih mestih so v delu *Moja prijateljica* omenjene le mimogrede, saj se glavna zgodba konča z zgodnjo mladostjo literarne osebe.

Vsa štiri preučevana besedila vsebujejo prostorsko dihotomijo odprto : zaprto, opisujejo rojstno hišo in njeno zapustitev (A. Karlin ter protagonistki Zagorke in Z. Kveder prostovoljno zapustijo hišo, M. Kmet pa zaradi okoliščin).

Oglejmo si prvo izkušnjo širjenja prostora v vsakem od štirih omenjenih del. V avtobiografiji A. Karlin, v poglavju *Moja prva vožnja v neznano* [Meine erste Fahrt ins Blaue], je opisan incident z vozičkom, ko je na sprehodu oče spustil iz

rok voziček, ki se je skupaj z Almo speljal po klancu navzdol. »S svojimi devetimi meseci sem se odpeljala tako neustrašno in nepremišljeno, kot sem se kasneje odpeljala na oceane zemeljske oble« (KARLIN 2010: 9). Iz tega simboličnega prizora iz zgodnjega otroštva je očitno, da avtorica stilizira svoje lastno življenje kot avtobiografijo popotnice v daljne dežele.

Zagorkina protagonistka Mirjana večkrat poskuša pobegniti iz hiše, v kateri se starši nenehno prepirajo. Roman se začne s preprirom staršev: »U hodniku trka. Bjesomučni krik. Tresak vrata. U polumračnu sobu uleti žena. Za njom muškarac. U njezinoj ruci nož, u njegovoj puška« (ZAGORKA 1990: 7). Prav ta prizor je postal prvi spomin male Mirjane: »Prva svjesna slika, prvi osjećaj bivstva« (ZAGORKA 1990: 9). Rojstna hiša je za protagonistko zaprt prostor: »I sve više biva Mirjani u kući nesnosno. Žute zidine je stežu, strop je tišti, zatvoreni prostori uznemiruju, a prve sjene mraka zastrašuju. Traži svjetlost i širinu perivoja. Tamo joj se duša smiruje u pogledu na plave daljine što je zovu, vuku neznanim čarom« (ZAGORKA 1990: 10). Nekoč se je Mirjana igrala v bližini dvorca. Mati je poklicala njeno varuško Marto: »Mirjana ostade sama u dvorištu. Samoća probudi u njezinoj duši nešto lagodno, prijatno, umirljivo. Nigdje nikoga. Svi su putovi otvoreni. Pogled joj hvata daljinu, daleku, rastvorenu, ničim nezakrčenu. Prvi osjećaj slobode. I krene puteljkom. Ide nezatom sunčanom šumom. Tu je tako tiho. Ne čuje se majčina vika, ni očeva kletva, ni trka služinčadi. Ljupko je i milo« (ZAGORKA 1990: 10).

Omeniti velja, da se v rojstni hiši skriva za otroka nevarnost, gozd pa ga sploh ne zastrašuje, je odprt, zaželen prostor. Ob priložnosti je Mirjani uspelo pobegniti s posestva v vas, h kmečkim otrokom, ki so jo sprejmeli v svojo družbo.

Podobno Mirjanini izkušnji dojema prostor literarna oseba Zofke Kveder Lenka. Tako kot Mirjana sanja, da bi zapustila rojstno hišo, v kateri mora trpeti ne samo prepire staršev, ampak tudi njihove pretepe: »Imela sem očeta, ki me je tepel, in mater, ki me ni rada videla. [...] Tako sem rasla, tepena od desne in leve [...]« (KVEDER 1939: 155) – pravi Lenka že na prvi strani povesti. Pripovedovalka se spominja, kako je zbežala od doma na vrt, ležala na travi, gledala v nebo in sanjala o begu v neznane dežele: »[...] mislila sem na daljne, daljne dežele [...] želela sem si daleč, daleč proč, tja v dežele, kjer rastejo cvetlice in drevesa, kakršnih še nisem videla in poznala...« (KVEDER 1939: 162). Včasih je Lenki uspelo zapustiti vrt, preplezala je ograjo in zapustila zaprt prostor vrta: »Večkrat sem s težavo splezala čez visoki, ostrí, leseni plot in se spuščala na potovanja in odkrivanja daleč v polje. Pri tem sem čutila neko posebno pustolovsko zadoščenje in radost« (KVEDER 1939: 163).

Marija Kmet mora zapustiti rojstno hišo pri 4 letih, tedaj je umrl njen oče, Marijo pa je najprej sprejela družina njenega strica (preseli se skupaj z mamo), nato pa še njena teta: »Smrt očeta nas je vrgla iz gnezda in plašni smo se ustavili pred hišo ujca v Mariboru [...] Tujina, dasi domača zemlja, je glasno povedala, da pride skrb [...]« (KMET 1933: 8).

Če imajo Alma Karlin ter lika Zagorke in Z. Kveder očitno željo po begu od doma, Marija Kmet takšne želje nima, njeno življenje pa se spremeni zaradi očetove smrti. V delih vseh štirih avtoric obstaja »drug« ali »tuj« prostor, ki se odpira

tako na potovanjih kot tudi med selitvami. Pisateljice se premikajo kot turistke ali se naseljujejo v »druga« mesta svoje ali tuje države. V njihovih avtobiografskih besedilih je prisoten prostor mesta ali velikega mesta.

V povesti Zofke Kveder je opisana otrokova reakcija na urbani prostor, ko mati pripelje Lenko iz vasi v Ljubljano v uršulinsko šolo. Že na začetku poti deklico presenetijo vlaki in hitrost: »Učila sem se v šoli o železnicah, velikih mestih, tvornicah, o šumu in hrupu velikega sveta, a hitrica, delavnost, brzina na mali železniški postaji je preseгла vse moje pojme« (KVEDER 1939: 169). Ko je Lenka prišla v mesto, se je začudila še bolj: »In ko smo prišli v mesto! Tu so bile vse hiše velike, krasne, kakor cerkve, sami gradovi in župnišča! In oken, oken! Meni se je kar v glavi vrtelo« (KVEDER 1939: 170). Še posebej je presenetil deklico »čuden vrt«, kjer so drevesa »stala v redu«; pozneje se je izkazalo, da je to bil drevored.

V primeru Alme Karlin gre predvsem za London, čeprav njena avtobiografija opisuje tudi druga velika mesta, med drugimi Benetke, Pariz, Christianio (Oslo), Stockholm, Berlin, Dresden. V Londonu se bodoča pisateljica pri 19 letih znajde sama in se takoj loti iskanja dela. A. Karlin se veliko sprehaja po mestu: »Vsakodnevno pešačenje po ulicah sedemmilijonskega mesta je bila dobra, čeprav precej trda šola« (KARLIN 2010: 140). A. Karlin na ulicah srečuje bogate in revne, uradnike, berače, prostitutke, nekoč pa je njeno pozornost pritegnila nemška guvernanta, ki je, kot se je pozneje izkazalo, izgubila službo: »Vsak dan sem šla mimo nje in bila prvič hvaležna za podporo, ki sem jo dobivala od doma« (KARLIN 2010: 141). Potem ni več srečevala te Nemke, po besedah avtorice je dekleta padlo v roke trgovcev »z belimi sužnji« (KARLIN 2010: 141–142). Po njenem mnenju je veliko mesto za žensko preplavljeno z mnogimi nevarnostmi in ni znano, kako bi se razvijalo njeno življenje brez finančne podpore s strani matere. Vendar je bila Alma Karlin odločna in na koncu na eni izmed londonskih ulic naletela na prevajalsko agencijo, kjer so jo pozneje zaposlili. V Londonu je bodoča pisateljica, ki se je zanimala za kulture Indije, Japonske in Kitajske, srečala številne predstavnike teh držav. A. Karlin je mislila, da se je čudežno uspela izogniti nevarnostim, s katerimi so se soočila dekleta, ki so se družila z »Azijci«. Opisovala je, kako Azijci, ki živijo v Londonu, spoznajo Evropejke, nato pa: »[...] uporabijo bel prašek, po katerem pade dekleta za dve uri v nezavest in postane brezvoljno orodje za vsakršno strast« (KARLIN 2010: 167). Po eni strani bivanje v velikem mestu daje ženski svobodo in možnost, da premaga okvire zasebnega zaprtega prostora doma, da najde svoje mesto v javni, poslovni sferi (na primer zaposlitev). Po drugi strani je mesto nevaren prostor, v katerem lahko ženska naleti na slabe ljudi z zlobnimi nameni. Temo ogroženosti od »molohe velikega mesta« (WÜRZBACH 2006: 3), zlasti za žensko, podrobno obravnava Natascha Würzbach. Raziskovalka meni, da je podoba pohajkovalca (flaneur) kot zdolgočasenega esteta pogosto prisotna v modernističnih literarnih delih (na primer v *Duši Londona* [Soul of London, 1905] Forda Madoxa Forda ali v *Grotesknem plesu* [Antic Hay, 1923] Aldousa Huxleya), ženska različica tega pojava (flaneuse, pohajkovalka) ni tako tipična (WÜRZBACH 2006: 33–58). Ženske konca 19. in prve polovice 20. stoletja so si morale izboriti pravico, da so prisotne v javni sferi, v prostoru velikega mesta.

Zagorkin lik Mirjana se tudi bori za prisotnost v družbenem in političnem prostoru. Pri tem je feministična problematika romana tesno povezana z nacionalno. Starši so Mirjano poročili z Madžarom, po poroki v rojstni hiši sta se mladoporočenca odpravila na madžarsko ozemlje. V poglavju z zgovornim naslovom *U raskoši tuđine* je opisano, kako Mirjano njen mož Nadž pripelje v Pešto, da bi ji pokazal lepote madžarske prestolnice: »Svagog časa silaze, gledaju, ogledavaju se jer Mirjana mora vidjeti i orijaške zgrade i sjajne palače i bogate riznice, muzeje, galerije i raskošne odaje kraljevskog dvorca, mora jesti u blistavom hotelu [...]« (ZAGORKA 1990: 267).

Vendar avtobiografske protagonistke, ki je bila še kot otrok naklonjena boju za neodvisnost Hrvatov od Madžarov in je nato aktivno sodelovala pri narodno-osvobodilnem gibanju, razkošje in lesk velikega mesta ne osvojita, vsa lepota Pešta ji je tuja.

Soprog je Mirjani prepovedal uporabo maternega jezika, tako da je sorodnikom morala pisati pisma ne v hrvaščini, ampak v nemščini, ker je on kontroliral celo njeno dopisovanje. Konec koncev je Mirjana po mučnem skupnem življenju zbežala v ljubi Zagreb. To mesto je imela za »svoje«. Ko se je znašla v tem njene-mu srcu dragem mestu sama, pa se je soočila z novo težavo. Hrvaška ženska se na koncu 19. in na začetku 20. stoletja ni mogla sama sprehajati po mestu, nihče ji ni hotel oddati sobe v najem.

V tem pogledu je pomemben prizor v kavarni (kavarne so sestavni del prostora velikih mest), kjer je protagonistka želela nekaj pojesti, moški za sosednjo mizo pa so jo sprejeli kot prostitutko. Vendar Mirjana ne obupa in reče: »Njima se mora sve oprostiti. Malo su pili. Ništa zato, ništa. Doma sam. Velika je to sreća!« (ZAGORKA 1990: 399). Poglavje z naslovom *U opojnosti* opisuje, kako Mirjana hodi sama po zagrebškem drevoredu in uživa v svojem ljubljenuem mestu: »Lijepo je na svijetu kad je čovjek doma« (ZAGORKA 1990: 399). Vendar to ekstazo krši prijatelj avtobiografske literarne osebe, ki jo skuša »streziniti«. Pove ji, da jo vsi gledajo, ker hodi sama, saj se v javnih prostorih brez spremstva ne pojavi nobena ženska. Končno s pomočjo prijateljev Mirjani uspe najti tako sobo kot službo, in sicer začne delati kot novinarka v časopisu, a vse svoje članke podpiše z moškim psevdonomimom in prejme za razliko od moških kolegov polovično plačo. Mirjana piše tudi poezijo in se aktivno ukvarja s politiko.

Marija Kmet je dobila mesto učiteljice v tržaški šoli Društva Cirila in Metoda. Čar cesarskega mesta Trsta s središčem na morski obali jo popolnoma prevzame: »Šla sem kar tjavendan po ulicah in se zagledala: pred menoj široka cesta kalne vode in čolni in jadrnice so zibaje se sanjale na njej. To je bil kanal, in zadaj morje: sivo, mračno in polno skrivnosti. Zapiskala je sirena, velikanska senca se je motovnila po morju, in potem je zašumelo in zahroplo; klic s te strani, z one strani; črn dim kakor strah, in ladja je odplula, kdo ve kam. Morda v Afriko, morda v Azijo, morda v Ameriko, Avstralijo; kdo ve kam« (KMET 1933: 45). Mesto je za M. Kmet odprt prostor poln možnosti. Pisateljica ni odpotovala v Azijo ali Ameriko (za razliko od A. Karlin, ki je prav iz Trsta začela svoje potovanje okrog sveta), ampak je šla v Benetke ter pozneje potovala po Bosni in hrvaški obali.

V avtobiografiji M. Kmet se poleg šole, njenega delovnega mesta, pojavljajo tipični urbani prostori: ulice, kavarne in gledališča (Teatro Verdi). »Uživala, pila sem ta Trst, srkala ga vase in ga nosila s seboj domov. Drobila sem se na stotere kosce« (KMET 1933: 47).

Vendar so tudi na M. Kmet prežale nevarnosti, saj so se po izbruhu prve svetovne vojne spopadi med italijanskimi iredentisti in slovenskimi patrioti stopnjevali. M. Kmet je trpela lakoto in ni mogla brez strahu hoditi po tržaških ulicah: na »slovanske učiteljice« (maestre sciave) (KMET 1933: 62) so metali kamenje, nad mestom so letala vojaška letala. Mnogi Slovenci so morali zapustiti Trst, ko je po razpadu Avstro-Ogrske prešel pod Italijo. Zaradi zgodovinskih dogodkov, sprememb državnih mej je bila M. Kmet prisiljena oditi v Ljubljano.

Zgodovinski in politični dogodki so vplivali tudi na premikanje Alme Karlin – na začetku prve svetovne vojne je bila kot državljanka Angliji sovražne Avstro-Ogrske prisiljena zapustiti svoj ljubljani London.

Omeniti velja, da je v vseh štirih besedilih prisotna dihotomija svoj : tuj prostor. Za Zagorko je prostor hiše njenega moža ali Budimpešte »tuj« (predvsem na nacionalni ravni), prostor Zagreba pa je »svoj«.

Za A. Karlin London postane »svoj« prostor, vendar se po izbruhu prve svetovne vojne spremeni v »tujega«. Podobno je s Trstom pri M. Kmet: potem ko so Italijani zavzeli oblast, se je prostor ljubljenege mesta izkazal za »tujega«.

V besedilu Z. Kveder se tudi pojavi opozicija svoje : tuje. Deklica potuje v veliki tuji svet, ki se ga boji in hkrati sanja o njem: »S strahom pomešano začudenje nad vsem tem močnim, tujim, velikim svetom mi je trepetalo v srcu...« (KVEDER 1939: 169). Omembe vredno je, da Lenka sprva ne razume jezika »tujega« sveta Ljubljane, saj je v uršulinski šoli pouk potekal v nemščini.

Zanimivo je določiti specifično gibanja v prostorskih strukturah vseh štirih besedil. Če v avtobiografiji svetovne popotnice Alme Karlin obstaja en sam namen – širitev prostora (od vozička in kratkih potovanj do osvajanja Londona, nato pa še različnih mest Skandinavije), M. Kmet in Zagorkina Mirjana kažeta željo, da bi našli svoj prostor na svoji zemlji. Lik Z. Kveder hrepeni po stalnem gibanju, ker: »Življenje ni počitek na enem mestu, ampak vedno potovanje naprej, dalje...« (KVEDER 1939: 229). Tudi A. Karlin gibanje naprej, osvajanje prostora ocenjuje kot pozitivno: »[...] ko sem v prvih tednih hodila po slavni ulici Karl Johann nazdol, sem si pogosto z začudenjem, skozi katerega je trepetalo nekaj podobnega kot spoštovanje in veselje, mislila: „Do sem si prišla!“ Kasneje, na najbolj oddaljenem otoku Južnega morja, nisem nikoli več niti s približnim začudenjem ali kakršnimkoli primerljivim zadoščenjem pomislila na to. Takrat pa mojemu notranjemu čudenju ni bilo videti konca« (KARLIN 2010: 245).

»Tudi tukaj se je pred menoj odprlo novo obzorje in me iztrgalo iz malenkostnosti nekdanjega okolja, vedno bolj pa sem preraščala tudi krog svojega otroštva« (KARLIN 2010: 153). Pri tem je Alma Karlin kljub težavam pri osvajanju novih prostorov uspešna, Marija Kmet pa lahko le nekaj časa uživa v neomejenih možnostih velikega mesta. V Ljubljani, kamor je prisiljena oditi, ni mogla uresničiti svojih upov, ker ni dobila zelenega delovnega mesta učiteljice. V provincialni Tržič, kjer

so ji ponudili službo, pa se noče preseliti in tam delati. Zato se M. Kmet predčasno upokoji in najde tolažbo v veri, kot je dejala, »v domovini Boga« (KMET 1933: 106).

Zagorkina protagonistka, ki je sanjala o služenju domovini in si prizadevala, da bi našla svoj prostor v kulturni prestolnici Hrvatov, konec koncev ne zdrži hudega boja za obstoj, zapusti Zagreb in umre (v zadnjem poglavju *Pod plavim baldahinom* se Mirjana utopi v Jadranskem morju).

Tudi povest Z. Kveder ima žalosten konec. Lenka je zgodbo svojega otroštva povedala prijateljici, ko je že bila na smrt bolna, in kmalu zatem umrla za jetiko.

Prostorske strukture v avtobiografskih besedilih Marije Kmet, Alme Karlin, Zofke Kveder in Marije Jurić Zagorka imajo torej veliko skupnih značilnosti, kar je mogoče razložiti tako z žanrsko tematiko kot z zgodovinskimi dogodki. Na prostorsko dojemanje pisateljic so vplivale spremembe na političnem zemljevidu sveta, zlasti prva svetovna vojna, propad Avstro-Ogrske, sledile so prisilne selitve iz kraja v kraj. Pomembno vlogo je igrala tudi družbenospolna specifičnost besedil: veliko mesto je po eni strani prostor številnih možnosti, po drugi strani je za žensko pogosto nevaren prostor.

Članek je obravnaval le nekatere prostorske strukture analiziranih del. Možna tema prihodnjih raziskovanj je besedilo velikega mesta (v duhu »peterburškega besedila« V. Toporova) v delu jugoslovanskih pisateljic, na primer londonsko besedilo Alme Karlin ali tržaško besedilo Marije Kmet.

Viri

- KARLIN 2010 = KARLIN Alma M. *Sama: iz otroštva in mladosti*. Celje: In lingua, 2010.
 KARLIN 2018 = KARLIN Alma M. *Ein Mensch wird: auf dem Weg zur Weltreisenden*. Berlin: Aviva, 2018.
 KMET 1933 = KMET Marija: *Moja pota*. Groblje: Misijonska tiskarna, 1933.
 KVEDER 1939 = KVEDER Zofka: *Izbrano delo Zofke Kvedrove 2*. Ljubljana: Ženska založba, Belo-modra knjižnica, 1939.
 ZAGORKA 1990 = JURIĆ ZAGORKA Marija: *Kamen na cesti*. Zagreb: Mladost, 1990.

Literatura

- BACHELARD 2004 = БАШЛЯР Г. *Избранное. Поэтика пространства*. Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2004.
 ВАНТИН 1975 = БАХТИН М. М. *Вопросы литературы и эстетики*. Москва: «Художественная литература», 1975.
 BENJAMIN 2015 = БЕНЬЯМИН В. *Бодлер*. Москва: «Ad Marginem», Музей современного искусства «Гараж», 2015.
 KRAGIĆ 2005 = KRAGIĆ B. Jurić, Marija (Zagorka). *Hrvatski biografski leksikon*. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=155>.
 LEJEUNE 1975 = LEJEUNE Philippe: *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil, 1975.
 LEJEUNE 1996 = LEJEUNE Philippe: *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil, 1996.
 LOTMAN 1992 = ЛОТМАН Ю. М. Заметки о художественном пространстве. В кн.: ЛОТМАН Ю. М. *Избранные статьи в 3 томах*. Т. 1. Tallinn: Aleksandra, 1992. 448–463.

- MIHURKO PONIŽ 2003 = MIHURKO PONIŽ Katja: *Drzno drugačna. Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta, 2003.
- MIHURKO PONIŽ 2013 = MIHURKO PONIŽ Katja: Odkrivanje in osvajanje prostorov svobode v delih zgodnjih slovenskih literarnih ustvarjalok. *Slavistična revija* 61 (2013): 575–589.
- ТКАЧЕВА 2002 = ТКАЧЕВА Р. А. *Художественное пространство как основа интерпретации художественного мира*. АКД. Тверь, 2002.
- ТОПОРОВ 1995 = ТОПОРОВ В. Н. *Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического*. Москва: «Прогресс», 1995.
- WÜRZBACH 2006 = WÜRZBACH Natascha: *Raumerfahrung in der klassischen Moderne. Großstadt, Reisen, Wahrnehmungssinnlichkeit und Geschlecht in englischen Erzähltexten*. Trier: WVT, 2006.
- ЗАМЈАТИН 2000 = ЗАМЈАТИН Д. Н. Феноменология географических образов. *Новое литературное обозрение* 46 (2000): 255–275.

ANNA BODROVA

Department of Slavic Philology, Faculty of Philology, St. Petersburg State University

Spatial Structures in Autobiographical Works of Yugoslav Female Writers in the 1920s and 1930s

In the focus of the comparative study are four autobiographical works of Yugoslav female writers. The book *Moja pota* [My Way, 1933] by Marija Kmet (1891–1974) is written in Slovenian; *Ein Mensch wird* [By Myself] by Alma Karlin (1889–1950) was created in 1931 in German and published only in 2010 in the Slovenian translation *Sama*. The autobiographical novel *Kamen na cesti* [A Stone on the Road, 1937] by the Croatian writer Marija Jurić Zagorka (1873–1957) and the autobiographical novel *Moja prijateljica* [My Friend, 1920] by the Slovenian author Zofka Kveder (1878–1926) are also explored.

The study of autobiographical texts inevitably turns to the so-called extratextual reality, to writers' biographies. The lives of these four authors born in Austria–Hungary were different. The German-speaking Slovene Alma Karlin became a traveller around the world. The first female professional Slovenian writer Zofka Kveder worked as a magazine editor, lived in different cities, wrote in three languages (Slovenian, Croatian, and German). The Slovene Maria Kmet worked as a teacher all her life. Maria Jurić Zagorka was the most widely read writer of her time in the Croatian lands and became the first Croatian female journalist. At the same time, their autobiographical experience reflected in the texts reveals much in common. The writers often changed their place of residence. The subject of the research is the spatial structures of four texts.

In autobiographical works, there are specific spatiotemporal relations: the history of the formation of personality (the biographical time) is often connected with the expansion of space. First, an autobiographical character perceives only the space of a room (for example, a nursery), then the whole house. He or she makes various trips; often in the autobiographies the spaces of educational institutions are described. As the characters mature, spaces expand and multiply.

The autobiographical mode of narration of the four works under consideration determined the spatial structures of texts, in which an individual–collective dichotomy is present. With the uniqueness of each human biography, all life paths reveal similar stages, which were reflected in the category of space. On the one hand, in many autobiographies,

there are the so-called *locus communis* (the space of one's home, the school, places for children's games and walks, and a workplace). On the other hand, the geography of movements across different spaces is always unique.

The similarity of some spatial motifs in the texts by Kmet, Karlin, Kveder, and Zagorka can be explained by genre topics and general historical events (World War I, the collapse of Austria–Hungary) as well as the gender specificity of the texts (a big city gives a woman at the beginning of the 20th century the possibilities of self-realization, expands her social sphere but at the same time it is a dangerous space for her, full of temptations).

Keywords: Slovenian literature, Croatian literature, German-language literature, national identity, gender, women's autobiography, Alma Karlin, Marija Kmet, Marija Jurić Zagorka, Zofka Kveder

Open Access statement. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial purposes, provided the original author and source are credited, a link to the CC License is provided, and changes – if any – are indicated.